

Övergripande kulturhistorisk bedömning av Ljungby kyrka (kap. II:4) av Marit Anglert.

II.4 Övergripande kulturhistorisk bedömning

II.4.1. Historik över Ljungby kyrka och socken

Ljungby socken var den folkrikaste i södra Möre under senmedeltiden och omfattade den nuvarande socknen samt större delen av nuvarande St. Sigfrids socken. I dag uppgår socknens folkmängd till knappt 4000 personer och Ljungby fungerar som socknens huvudort.

Möre, och därmed Ljungby socken, tillhörde Linköpings stift under medeltiden fram till 1557 då delar av Kalmar län bröts ut. Då bildades ett ordinarie domstol med kyrkoherden i Kalmar som ordinarie. År 1569 lades ordinarie domstolen till Växjö stift och 1583 till Linköpings stift. År 1603 särskildes åter Kalmar län utom Tjust och bildade ett superintendentia som år 1678 blev biskopsdomstol. Dessförinnan hade norra Kalmar län åter överförts till Linköpings stift. Under nyare tid eller närmare bestämt mellan 1820 och 1915 låg Ljungby socken som prebende under Kalmarbiskopen. Stiftet existerade fram till 1915 då det fogades till Växjö stift.

Under medeltidens slut fungerade Ljungby som huvudkyrka medan Hossmo låg som annex till Ljungby. I socknen låg Kumblamads eller St. Olofs kapell omnämnt 1515 och ödelagt 1548. Kapellet togs dock i bruk några år därefter. Ett träkapell uppfördes på platsen 1733 och revs 1887. Kapellet kyrkogård är bevarad. Den ligger ca 200 meter nordost om Kyrkeryd.

Under 1900-talets andra hälft har Ljungby pastorat ombildats. Hossmo församling som ingick i Ljungby pastorat bildar sedan 1961 pastorat med Dörby församling. St. Sigfrid kapellförsamling blev egen församling i Ljungby pastorat år 1856. Sedan 1977 tillhör församlingen Nybro- St. Sigfrid pastorat.

Alltsedan 1925 hör St. Olofs kapell i Trekanten som uppfördes år 1925 till Ljungby församling.

Kyrkans läge

Kyrkan uppfördes strax norr om Ljungbyån medan den medeltida byn med samma namn låg söder om ån. Från 1200-talet och fram till medeltidens slut hade Linköpings biskopsbord patronatsrätt till kyrkan.

Tittar vi på det skriftliga källmaterialet finner vi att Ljungby by nämns första gången 1248. Då tillfaller huvudgården med alla tillägor i Ljungby biskopen i Linköping. Denna egendom hade Abraham Bovesson och hans bröder gjort anspråk på. Biskopen hävdade att godset varit i hans och hans företrädares besittning i mer än 50 år och att en av hans föregångare, biskop Kol (död 1220), skulle ha köpt egendomen av Alvastra kloster. Biskopsgodset har sannolikt ursprungligen varit en jordegendom som ägts av en lokal storman/kvinna, som haft släktband med Abraham Bovesson och hans bröder. Om det är denna lokala ätt eller biskopen som är byggaren av den äldsta stenkyrkan i Ljungby är omtvistat.

Förekomsten av runsten, sedan 1860 inmurad i tornets västra mur, indikerar även den att det funnits en stor gård i Ljungby (Bild x). Runstenen dateras till tiden mellan 1000-talets andra hälft och 1100-talets början. Den är försedd med ett kors och på den står det: Fet och Ragna, de läto rista stenar efter Vinterlide. Denna runsten har säkert stått tillsammans med fler runstenar eftersom texten anger att Fet och Ragna lät rista stenar.

Runstenen indikerar att det funnits en lokal storgård i Ljungby redan under övergången mellan vikingatid och tidigmedeltid.

Kyrkan låg långt fram i tiden skild från byn, belägen söder om Ljungbyån, och utgjorde en egen enklav tillsammans med prästgården norr om ån. Med sina 23 gårdar (varav 16 ägdes av biskopsbordet som administrerades från en huvudgård i/invid byn vars läge är okänt) var byn en av de största i Södra Möre vid medeltidens slut.

Vid kyrkan samlades fyra viktiga leder; Ljungbyån, landsvägen till Kalmar, vägen på Ljungbyåsen samt vägen till landstingsplatsen i Dörby.

Medan kyrkan säkert varit byns enda utmärkande byggnad fick den vid 1800-talets början konkurrens av det då uppförda stora sockenmagasinet som byggdes ett par hundra meter öster om kyrkan.

Ån i dag ligger prästgården invid ån utanför den södra kyrkogårdsmuren. Under 1800-talet uppfördes skolan och kommunalhuset i närheten av kyrkan. I detta område och längs ån mot Kölbygårde växte en backstugebebyggelse fram med handelsmän och hantverkare som drog nytta av vägnätet. Under 1900-talets andra hälft har ett villaområde vuxit upp norr om den utvidgade kyrkogården.

Kyrkogården har utvidgats vid flera tidpunkter. Den väg som förr ledde ut till in och utågor strax norr om kyrkan, löper än i dag som en asfalterad gång på den utvidgade kyrkogården. Sedan något årtionde ligger kyrkans församlingshem med pastorsexpedition strax utanför den sydöstra kyrkogårdsmuren.

Kortfattad historisk beskrivning av kyrkobyggnaden

Kyrkans långa byggnadshistoria exemplifieras av två portalomfattningar på långhuset, varav den äldsta igensattes redan under medeltiden (se kortfattad historisk beskrivning).

Kyrkans nuvarande exteriör är präglad av C. G. Brunius radikala omgestaltning, utförd mellan åren 1855 och 1860, varvid korets och långhusets medeltida murar bibehölls. I väster uppfördes ett nytt torn som även är uppfördes efter hans ritningar, gillades år 1855.

Den medeltida kyrkan

I samband med att kyrkans exteriör lagades och putsades år 1999 gjordes en byggnadsarkeologisk undersökning. Resultaten visade att det bakom putsen doldes betydligt äldre murverk än som tidigare varit känt.

Stenkyrkans nyupptäckta medeltida byggnadshistoria kan delas in i fyra perioder med början i tidigt 1100-tal fram till medeltidens slut.

1. 1100-talets början

Skåror i putsen på långhusmurens norra exteriör utvisar storleken på det äldsta långhuset. Den nedre oputsade portalomfattningen, igensatt under medeltiden, är samtida med detta murverk uppfört av lokal sandsten.

Dateringen grundar sig på långhusets proportioner och byggnadsteknik som uppvisar stora likheter med murverket som tillhör den äldsta fasen i Hossmo kyrka, som med hjälp av dendrokronologi daterats till 1100-talets början.

Ett brett västtorn vars övre del revs i början av 1700-talet byggdes ursprungligen eller något senare till denna byggnadskropp. Dess nedre del stod kvar fram till den stora ombyggnaden på 1800-talet.

2. Tidigast omkring 1300 men snarare omkring 1400 revs den äldsta kyrkans kor och eventuella absid varefter kyrkan breddades åt söder, förlängs åt öster samt förhöjs. Kyrkan bestod således av ett stort treskeppigt rektangulärt rum med en yta på inte mindre än 440 m vilket betyder att kyrkan till en av de största lantkyrkorna under medeltiden. Den gotiska portalen i kalksten på långhusets södra mur uppfördes under denna period. Den murades igen på 1850-talet för att åter tas upp och restaureras år 1928.

Det har inte påträffats spår av valv av sten eller tegel varför vi kan anta att kyrkans innertak var av trä.

Långhusutvidgningen medförde att det tidigmedeltida tornet, byggt i samma bredd som det ursprungliga långhuset, fick en asymmetrisk placering i väster.

Den senmedeltida treskeppiga salkyrkan som föregåtts av äldre planlösningar har en parallell i Högsby kyrka i Stranda härad. Ytterligare två salkyrkor kan nämnas nämligen de under 1700- och 1800-talet rivna salkyrkorna i Mönsterås och Döderhult i Norra Möre som med stor sannolikhet uppfördes under senmedeltiden. Även de bör ha haft föregångare.

3. En tid därefter uppfördes en sakristia vid långhusets norra mur. Den revs vid ombyggnaden på 1850-talet.

4. Vid medeltidens slut (1500-talet) uppfördes ett rektangulärt kor. Detta senmedeltida murverk är lagt i orgelbundna skift och i skolningarna finns tegelbrockor. Tegel finns inte i de två tidigaste perioderna.

Koret täcks av två ribbvalv i tegel. Brunius berättar att tornets nedre våning täcktes av ett kryssvalv i tegel. Det kan ha byggts samtidigt med korvalvet.

Den tidstypiska spetsbågiga triumfbågen, som breddas och får en rund form vid mitten av 1800-talet, uppförs under denna period.

Ålems rivna senmedeltida flerskeppiga kyrka kan ses som en parallell till denna byggnadsperiod. I likhet med Ljungby var kyrkan försett med ett senmedeltida kor.

År 1757, alltså samma år som en stor brand ödelägger kyrkan har den precis genomgått en större upprustning. Under de följande åren repareras skadorna efter branden.

Tio år senare kontrakteras den välkände bildhuggaren Jonas Berggren i Målilla och hans byggnadshytta som snidar en predikstol, altartavla, två nummertavlor samt en dopfunt.

Genom avritningar och beskrivningar samt genom den byggnadsarkeologiska undersökningen av murverket har vi en god bild hur kyrkan såg ut före den stora omdaning på 1860-talet.

En beskrivning av kyrkan görs av domkyrkoarkitekten C.G. Brunius före ombyggnaden år 1854. "Ljungby kyrka består av ett avlångfyrkantigt skepp med stickbågigt brädvalv och ett avlångfyrkantigt kor med två korsvalv. Vid skeppets västra ände finns en lämning av ett torn och därjämte ligger ett skröpligt vapenhus. Vid skeppets norra sida märkes en sakristia, vilken betäckes med ett tunnvalv.

Kyrkan som har en ovanlig storlek, är uppförd i tuktad gråsten, korgaveln däremot av tegelsten. Tre fönsteröppningar å södra och två å dels norra sida samt blott en å korets vardera sida ha olika storlek och olika förhållande till varandra och giva en allt för svag belysning. Sakristian är i hög grad fuktig och mörk. Ehuru byggnaden är mycket enkel, så märkes vid första anblicken att skeppet är tillkommit omkring år 1400 och koret ungefär ett sekel därefter. Skeppet och koret ha ganska spetsiga spåntak. Som i hög grad förfalla" (Avskrift av Brunius samlingar XIX s. 99).

II.4.2. Den nuvarande kyrkan

År 1854 skrev Kalmars biskop Paul Genberg, som innehade Ljungby kyrka som prebende, till domkyrkoarkitekten i Lund C. G. Brunius som accepterade biskopens förfrågan om att upprätta ritningar och kostnadsberäkning för kyrkans omfattande ombyggnad.

Kyrkans nuvarande exteriör är präglad av denne självlärde arkitekts ombyggnad av den medeltida kyrkan. Västtornet är uppfört efter hans ritningar, som gillades år 1855 av överintendentämbetet. Kyrkan återinvigdes år 1860.

C. G. Brunius ritningar låg till grund för ett stort antal om- och nybyggnationer av kyrkor i Skåne. Han var domkyrkoarkitekt i Lund och starkt influerad av den romanska rundbågiga stilen vilket märks även i Ljungby kyrka.

Anledningen till att kyrkans medeltida kor och långhus inte revs av Brunius berodde på att deras storlek och planlösning passade väl in i hans omdaning av kyrkan. I enlighet med förslaget revs däremot sakristian vid norra långhuset och de byggnader som stått väster om långhuset.

Långhus- och kormurarna förhöjdes och smyckades med en rundbågsfris. Portalerna och fönsteröppningarna på långhus och kor sattes igen. Samtliga nuvarande fönster upptogs nu vilka placerades symmetriskt. Även taket ändrades och försågs med ett betydligt flackare takfall och lades med skifferplattor. Gavlarna pryddes med trappstegsgavlar.

I väster uppfördes ett nytt torn. Det är byggt av stora sprängstenar på 1850-talet och är helt och hållet uppfört efter Brunius ritning (se figur x 2). I första hand förslog han att tornet skulle förses med en hög spira men efter det att sockenborna tyckte att det blev för dyrt upprättade Brunius ritningar där tornet avslutas med trappgavlar och täcks med två korsande sadeltak. Över dem reser sig en låg spira.

Medan blindingarna på tornets gavelröste och de rundbågiga fönsteröppningarna på norra och södra sidan är rundbågiga, markeras tornets västfasad med dess huvudingång av spetsbågiga former.

Senare förändringar

Kyrkans yttre har endast genomgått mindre förändringar sedan Brunius tid (se kronologin). Men redan 1928 förändrades långhusets södra exteriör då den gotiska portalen togs upp på långhusfasadens sydsida. .

Samma år återupptogs kyrkans medeltida sydportal varvid de nyklassistiska fönstersymmetrin bröts när ett fönster murades igen för att ge plats åt portalen.

På 1980-talet, närmare bestämt 1984 och 1988, ersattes Brunius skifferplattor på långhusets och korets yttertak. Då lades brandgult tegel och försågs med nya hängrännor och stuprör. Västportalen har klätts med koppar, eventuellt vid arbeten utförda kring 1950.

År 1999 omputsades och målades kyrkans exteriör. Då lämnades den nedre delen av den ursprungliga och under medeltiden igensatta nordportalen i sandsten oputsad.

Kyrkans interiör

Till skillnad från exteriören har kyrkans interiör förändrats vid flera tillfällen efter Brunius tid 1800-talets mitt vilket åskådliggörs i utvecklingsplanerna två till sex.

Tornet med vapenhus är den byggnadsdel som till stora delar bevarats sedan Brunius tid. De två vindeltrapporna i tegel har inte förändrats

Korets planlösning har däremot förändrats vid flera tillfällen; den ursprungliga planlösning med spetsbågig skärmvägg förändrades redan 1902 då även dess altarprydnad, ett nu försvunnet kors, byttes ut. Samtidigt tillkom de nuvarande långhusbänkarna samt dopfunten i kalksten.

År 1924 byttes altarutsmäckningen och den altarprydnad med målning av Nils Asplund och vars ramverk är ritat av stadsarkitekten Fred Olsson i Kalmar som nu hänger på långhusets norra mur.

1928 installerades ett varmluftssystem varvid de dekorativa kolonnettprydda öppningarna över triumfbågen tillkom. Mellan öppningarna uppsattes ett nyttillverkat krucifix skuret av ArvidKällström.

Den äldre kyrkans golvnivå ligger cirka 40 cm under 1860 års kyrka. Det fick till följd att trappor byggdes innanför sydportalen då den togs upp 1928. Dessutom togs bänkar bort i det södra bänkkvarteret som därmed uppdelades i ett främre och bakre bänkart (se plan 4). Mellan 1946 och 1952 gjordes flera förändringar. Delar av kyrkans raserade tunnvalv återuppfördes. Raset orsakades sannolikt av för stora temperaturskillnader mellan tunnvalvets under- och översida. Värmeanläggningen byttes ut och tunnvalvet reparerades. Samtidigt inreddes kapprum och toalett i långhusets västra del varvid de bakre bänkraderna samt den främre bänkraden togs bort (se plan 5).

År 1988 utfördes en större ombyggnad som framför allt var koncentrerad till långhusets västra del (under läktaren) och koret. Golvnivån i koret sänktes till samma nivå som

långhusets samt belades med kalksten. Den sistnämnda byggnadsdelen försågs med skjutdörrar och inrättades för att gudstjänster kunde hållas i enbart koret.

Konstnärer från det närliggande området utför ritningar till och/eller arbete med inredning och utsmyckning. Skjutväggens glas är pryddes av vinrankor utförda av konstnär Bengt Ågren Kalmar. Dess inredning, kort beskriven nedan, är flyttbar och ritades av inredningsarkitekt Hans Gerwins, Torsås. Kristallkrucifixet på altaret graverades av David Leek, Trekanten.

Under läktaren ändrades rumsdispositionen varvid sakristian som tidigare inrymdes i korets östra del, ett väntrum samt städutrymme och toaletter varav en är handikappanpassad uppfördes (se plan 6).

Kyrkorummets inventarier

Kyrkans fasta inventarier bestående av predikstol, läktarbarriär och orgelfasad är alla uppförda under 1800-talets senare hälft i nygotisk stil. Ritningarna till denna inredning utfördes av överintendentämbetet 1858. Inventarierna tillverkades under 1800-talets senare del.

I kyrkans museum, inrättat på 1920-talet i tornet, står ett par av de gotiskt inspirerade bågarna som ursprungligen avdelade koret och sakristian i öster. Korets inredning tillkommen 1988 är flyttbar.

Korets altare, altaruppsats och altarring avlägsnades och ersattes år 1988 med ett flyttbart altare och altarring ritat av inredningsarkitekt Hans Gerwins.

Det nya altarbordet är gemensamt för både koret och långhuset. Det består av ett i trä genombrutet kvadratisk ramverk målat i en blågrön/turkos färgton. Altarets ovansida består av en massiv skiva i trä.

Den flyttbara altarringen är uppdelad i mindre sektioner. Den är i trä, och målad i samma färgton som altarbordet, och består av ett genombrutet ramverk med tygklätt knäfall och överliggare i dova färger med en dominans i grått. Här kan bara nämnas att ambon och dopställ är uppbyggda på samma sätt och installerade vid samma tidpunkt.

Predikstolen och dess baldakin är utförda efter de ritningar som upprättades av överintendentämbetet i Stockholm och som förelades församlingen 1858. Uppgången sker via en sidoställd trappa vars räcke i trä består av ett ramverk med fyllningar som pryds av genombrutna spetsbågar och därunder fyrpass i profilerade ramar med dekor i guld. Korgen är femsidig vars fyllningar består av spetsbågar vilande på kolonner målat i bladguld. Korgens underrede utgörs av en avtrappning och den vilar på en åttkantig piedestal. Baldakinen är åttkantig och pryds av spetsbågar. Den kröns av ett kors. Innertaket är utformat med valvsvicklar och är målat i en blå ton. I dess mitt hänger en förgylld duva som eventuellt kan ha tillhört en äldre predikstol. Predikstolen har en lutande bokbräda som pryds av ett änglahuvud. På predikstolen står ett timglas från 1700-talet.

Läktarbarriären vilar på pilastrar. Läktarbarriärens mitt pryds av spetsbågar och fyrpass samma dekor som predikstol. Med lister spetsbågar och fyrpass i (blad-) guld. Under senare år har läktarbarriären förhöjts med en järnstång som sitter cirka 30 cm över barriären

Orgelfasaden är ritad av arkitekt August Lindegren 1891 som var anställd på överintendentämbetet. Den nygotiska fasaden består av ett ramverk som upptill pryds av fialer, däremellan fyllningar fyllda med gråmålade orgelpipor som omges av klöverbågar. Den är målad i ljus gulvit ton och dekoren är belagd med bladguld.

Orgeln som är kyrkans femte i ordningen, har inbyggt spelbord och är byggd av Hammarberg år 1964. Den har 23 stämmor.

Långhusets öppna bänkinredning har sidogångar åt norr och söder samt en bredare mittgång. Det södra bänkkvarteret delas av en gång från sydportalen, upptagen 1928, fram till kyrkans mittgång. Bänkarna indelas i tre bänkkvarter; ett norr om mittgången som har 16

bänkar. Söder om mittgången har det främre kvarteret 10 bänkar medan det bakre har fyra stycken. Bänkarnas golv är av trä och är upphöjt.

Bänkarna tillverkades och insattes vid renoveringen 1902. Bänkarnas sidor är öppna och dess gavlar är försedda med dekor i karvsnitt med cirkel och trepass. Sedan 1988 är de målade i en blågrön färgton.

Fronten, som vilar på en sockel, är tät och består av ett ramverk med pärlspontade bräder i fyllningarna. Den nedersta bänkradens baksida upptas av skåp målade i samma kulör som bänkarna. Samtliga bänkar är försedda med lösa dynor i tyg i en rostbrun färgton.

Ryggstöden är svagt lutande. Sittbrädorna breddades vid renoveringen 1988. Framtill finns en lutande hylla för psalmböcker samt därunder en smal horisontellt gående hylla.

Övriga inventarier

Nedan tas endast ett urval av kyrkans inventarier upp. Noteras bör att det finns ytterligare föremål förutom den nedan uppräknade som har stort kulturhistoriskt värde.

Äldre altaranordningar

Långhuset murar pryds av tidigare altarutsmyckning. Äldst är Jonas Berggrens altaranordning från 1767 som restaurerades 1935, efter att förvarats på Kalmar Läns Museum, och sattes upp på långhusmuren. År 1988 placerades även Nils Asplunds altarprydnad tillkommen 1924 samt ett förgyllt kors med törnekrona från 1900-talets början i långhuset.

År 1988 konserverades de tre altarprydnaderna av Horst Sager, Samtidigt konserverades triumfkrucifixet från 1928 och även Jonas Berggrens nummertavlor från 1767 samt skulpturerna Lagen och Evangelium, som troligen utgjort en del av Berggrens omfattning till altartavlan. De sistnämnda träfigurerna är placerade framför den låga skärmväggen i koret.

De äldsta inventarierna bestående av delar av två dopfuntar av kalksten som dateras till 1200-talet respektive 1300- 1400-tal är deponerade på Kalmar Läns Museum. Där finns även Jonas Berggrens predikstol från 1767. I övrigt äger kyrkan få föremål som är äldre än 1757. Exempel härpå den mässingskrona som hänger längst fram i långhuset. Från samma tid är en ljuslykta i mässing som hänger i vapenhuset samt några ljusplåtar och två kistor varav den ena dateras till 1700-talet.

Ett krucifix i elfenben daterat till 1600-talets slut står på altarbordet i sakristian. Det påträffades under ett hus i Råby och skänktes därefter av gårdens innehavare. Timglasat på predikstolen är från 1700-talet.

1767 års inredning

Den inredning som kyrkan lät Berggren utföra 1767, bestående av altarprydnad, predikstol, två nummertavlor samt dopstall är bevarade. Nummertavlorna konserverades av Sager 1988.

Under läktaren hänger porträtten av prostens Anders Bäckerström (1724 - 1786) och hans hustru E B M Bäckerström (1745- 1817). De har sin grav under korgolvet i kyrkan. Detta prostpar gjorde viktiga insatser för socknen. Mest känd är prostinnan för att ha låtit bygga det stora sockenmagasinet.

Ljuskronor, ljusplåtar och ljusarmar

I tornets bottenvåning hänger en mässingslykta från 1680. Samma år inköptes den mässingskrona som hänger längst fram i långhuset. Den är försedd med 16 ljusarmar och kröns med en dubbelörn.

Kronan väster om denna inköptes 1779 och är försedd med 24 löstagbara armar. Kronan kröns av en mansfigur som håller en fana. Förfärdigad av gelbgutaren Urberg i Kalmar. Sannolikt är det samma som krona som lånades ut och hängdes upp på Kalmar slott år 1874 då kungen intog middag där i samband med invigningen av järnvägen.

Längst ner i långhuset hänger en mässingskrona med 16 ljusarmar som enligt inventarieförteckningen dateras till 1747 och är skänkt av Nämnde- och Hedersmannen Olof Andersson i Björket. Tillökt 1860.

Ett par ljusarmar som troligen är från 1600-talet är placerade i långhusets västra del. Kyrkan äger ett stort antal ljusplåtar varav fem är från 1700-talet. De 12 ljusplåtar som pryder långhuset tillverkades efter en av ljusplåtarna från 1700-talet. De tillverkades 1903.

Kyrkans lillklocka står i kyrkans museum. Den är av malm och göts av Johan Fahlsten i Stockholm år 1741. Klockan stals och slogs sönder 1858 men sammanfogades 1928. Storklocka omgöts år 1768 av Magnus Bergstedt, Karlskrona. Han göt även om mellanklockan vid samma år. Mellanklockan blev åter omgjuten 1819 av Gerhard Horner i Stockholm.

Silverföremål

Bland kyrkans silver finns en kalk som enligt inskriften på foten skänktes 1660. Kalkens skaft är försedd med en medeltida nod. Skålen är tillverkad 1774. Skålen liksom patén är tillverkad vid samma tidpunkt av en silversmed i Kalmar.

En Vinkanna dateras till 1754.

Övriga metallföremål

Två par mässingsljusstakar är sannolikt från 1600-talet.

I en av kistorna förvaras ett oblatsskrin i plåt som är skänkt på 1830-talet.

Textilier

Antependium i röd sammet med broderier i guld 1799 skänkt av prostinnan Bäckerström förvaras liggande svept i osyrat silkepapper i sakristian. Samma år skänkte prostinnan även ett purpurfärgat kalkkläde i sidensars med äkta guld.

Ytterligare ett kalkkläde i gul sammet med spets skänkt 1768 finns i kyrkans ägo.

En mässhake med silverbroderier på svart sammet är enligt uppgift tillverkad före 1830.

Två kollektståvar från 1793 försedda med klockor finns bevarade och förvaras i sakristian.

Böcker

Enligt inventarieförteckningen äger kyrkan ett större äldre bokbestånd som förvaras i det gamla kommunhuset varav åtta är tryckta på 1600- och 1700-talet. Den äldsta är en illustrerad bibel från 1618. Karl den XII:s bibel från 1702 förvaras i kyrkan.

11.4.3. Övergripande kulturhistorisk bedömning

Kyrkans exteriör

Det medeltida murverket

Såsom visats ovan har Ljungby kyrkas exteriör genomgått fem större förändringar varav fyra kan hänföras till medeltiden. Dess äldsta delar dateras till 1100-talets början. Det äldsta skedets murverk i Ljungby vars muringsteknik, proportioner samt igensatta nordportal uppvisar stora likheter med Hossmo kyrkas äldsta långhus.

Det betyder att Ljungby tillsammans med Hossmo och möjligen Högby äldsta stenkyrka och skall räknas till det äldsta skiktet stenkyrkor i landet. Kyrkans västtorn och förekomst av sekundärt inmurad runsten samt skriftliga belägg på en huvudgård visar att platsen var betydelsefull redan under tidigmedeltid.

Liksom Högsby kyrka har Ljungby genomgått flera stora utvidgningar vars delar dokumenterats.

Murverket med dess portaler har stort regionalt värde som historiskt källmaterial som inte bara kastar ljus över kyrkans medeltida historia utan även tydliggör kyrkans förändringar under nyare ända fram till i dag. Genom att det 1999 företogs en större byggnadsarkeologisk undersökning kan kyrkans olika byggnadsperioder jämföras med andra kyrkor.

Brunius ombyggnad

Kyrkans exteriör är med några avvikelser C G Brunius verk. Brunius var som ovan nämnts främst verksam i Skåne. Hans ritningar låg till grund för ett stort antal om- och nybyggnationer av kyrkor i Skåne. Han var domkyrkoarkitekt i Lund och starkt influerad av den romanska rundbågiga stilen vilket märks även i Ljungby kyrka

På 1840-talet omdanades Växjö domkyrka efter hans ritningar. Det är sannolikt orsaken till varför Kalmar-biskopen Paul Genberg bad Brunius att upprätta ritningar till Ljungby kyrkas ombyggnad. Ytterligare en anledning är att Genberg innehade Ljungby som prebende varför biskopen, som för övrigt ligger begravd på kyrkogården kyrka, hade ett stort intresse just i Ljungby kyrkas ombyggnad. Ljungby är den enda lantkyrkan utanför Skåne som Brunius omskapade. Kyrkans gavelröste har de för Brunius typiska trappstegsgavlarna och tornet är försett med blinderingar. Korets och långhusets rundbågefris är typisk för Brunius. Trots att Brunius är känd för sin romanska arkitektur så syns det vid tiden förhärskande nyklassicistiska formspråket i portalens placering i väster, de stora rundbågiga fönstrens symmetri samt det flacka takfallet. Ljungby kyrka är således den enda landskyrkan utanför Skåne som uppförs med Brunius som arkitekt. Den nuvarande kyrkan

Brunius beskriver själv i en liten skrift den omgestaltade kyrkans exteriör år 1859. Han betonar själv de för honom signifikativa arkitektoniska formspråk som jag nedan dessutom strukit under: "Skeppet och koret ha med sina regelbundna rosiga fönsteröppningar samt rundbågiga gesimser och tinnande rösten blifvit försatta i en värdig, men enkel rundbågestil. Det nya tornet, som är fyrkantigt med ingång från väster och två ljusöppningar å hvarje sida, har däröfver rundbåggesimser samt fyra nischprydda och tinnade rösten med kroppåstak samt en åttkantig midtspira och en hög korsblomma derpå" (Brunius 1859 s. 17) Brunius lät "importera" en för honom speciell skånsk arkitektur. Växjö domkyrka och Ljungby kyrkor fasader avviker därför helt från de övriga småländska kyrkorna.

Ljungbys exteriör har således ett stort kulturhistoriskt värde sett ur ett regionalt perspektiv.

Den nyklassicistiska fönsterordningen på långhusets sydmur bryts 1928 då en gotiska kalkstensportalen tas upp på den södra långhusmuren och det intilliggande fönstret sätts igen. Portalens östra del visade sig vara skadad, kanske vid branden 1757, och rekonstruerades med kalksten i annan färgton än den medeltida.

År 1999 målades kyrkans exteriör i en annan färgton än den tidigare vita. Istället målades fasaden en svagt rosa ton. En liknande färgton fanns på den äldre putsen från 1700-talet. Eftersom fasaden målas om med jämna mellanrum finns det inget som utesluter att kyrkans fasader åter målas vita.

Interiören

Som framgått ovan har interiören genomgått flera genomgripande förändringar sedan Brunius tid. Den äldsta byggnadsdelen är korets två medeltida kryssvalv i tegel. Senmedeltida tegelvalv är sällsynta i de småländska kyrkorna. Vi vet att Mönsterås rivna kyrka hade ett stjärnvalv i koret. Valven i Ljungby är därför synnerligen skyddsvärda på regional nivå.

Koret och långhuset är förändrat. Kalkstensgolv lades dels in 1928 och dels 1946-52 och tunnvalvet är delvis från 1946. Delar av det tidigare golvet var dels av trä och dels av cement.

År 1988 genomfördes ett större renoveringsarbete av kyrkans interiör, då den östra delen fick sitt nuvarande utseende. Koret omdanades så att det skulle kunna fungera som lillkyrka varvid två skjutdörrar uppsattes emellan kor och långhus för att kunna avskärma koret.

Tornet med vapenhus är den byggnadsdel som till stora delar bevarats sedan Brunius tid. De två vindeltrapporna i tegel har inte förändrats. Därför skall inga förändringar utföras i denna byggnadsdel. På klockvåningens murar har de som arbetat med renoveringar av tornet skrivit sina namn eller initialer samt årtal. Den äldsta anteckningen är från 1800-talets slut.

Långhus och kor har genomgått flera förändringar och idag präglar kyrkorummet. Omdisponeringen i planlösningen har styrts av olika behov. Sakristian har flyttats från korets östra del till långhusets västra del. Inrättandet av väntrum, handikappanpassad toalett samt städutrymmen motsvarar dagens krav. Koret golvnivå förändrades 1988 till samma nivå som långhuset.

Färgsättningen har växlat genom åren. Vid sekelskiftet målades murarna med kvaderimitation vilken togs bort 1928. Ny färgsättning gjordes 1988. Koret är målat i en vaniljton medan långhusets murar är målade i en vit ton. Tunnvalvet har samma kulör som korets kryssvalv.

Bänk- och inredningens blågröna färgsättning binder ihop långhusets och korets inredning på ett harmoniskt sätt. I och med den blågröna färgtonen dominerade inredningen beslöt församlingen att införskaffa nya textilier som harmonierade med inredningen.

Genom att en låg skärmvägg framför östportalen uppfördes 1988 flödar återigen ljuset från de flerfärgade glasrutorna från Brunius tid.

Då kor och långhus genomgått flera förändringar som även omfattat korets inredning har kyrkorummet idag ett värde på det lokala planet.

De fasta och lösa inventarierna

Kyrkans inventarier speglar kyrkans historia. Eftersom kyrkan brann 1757 finns få föremål som är äldre än så.

Av stort regionalt värde är de bevarade inventarierna utförda av Jonas Berggren, Målilla tio år efter branden 1757. Då beställdes altarutsmyckning, predikstol, två nummertavlor samt en dopfont. I dag förvaras predikstolen på Kalmar Läns Museum medan de övriga inventarierna finns i kyrkan.

Predikstol, läktarbarriär samt orgelfasad i nygotik ger långhuset speglar den stil som var rådande vid mitten av 1800-talet för den stora ombyggnationen.

Bland de personer som skänkt inventarier till kyrkan märks prostinnan Bäckerström. Hon skänkte bland annat ett purpurfärgat antependium och ett kalkkläde i sidensars med äkta guld, samt en knädyna. Föremålen finns ännu i kyrkans ägo.

Även de tidigare nämnda metallföremålen och böckerna äger ett stort kulturhistoriskt värde.

II.4.4. Speciella vårdkrav till följd av kulturhistoriska och antikvariska värden

Det är av stor vikt att rutiner kring vården av kyrkobyggnaden och inventarierna upprättas och följs. Med god vård minskar behovet av större och dyra insatser.

Boken "Att vårda en kyrka", utgiven av riksantikvarieämbetet 2004, ger bra råd om hur den dagliga hanteringen av kyrkans föremål, städning och förvaring skall skötas. Den skall därför användas av all personal som på olika sätt arbetar med kyrkan. För frågor vården kan församlingen vända sig till stiftsantikvarien, länsantikvarien eller Kalmar Läns Museum.

Exteriör och interiör

Kyrkobyggnader som är uppförda före 1939 får inte på något väsentligt sätt ändras utan tillstånd från länsstyrelsen.

Det krävs alltid tillstånd för rivning, flyttning eller ombyggnad av byggnaden liksom, ingrepp i eller ändring av, dess exteriör och interiör med dess fasta inredning och konstnärliga utsmyckning samt för ändring av dess färgsättning.

Sedvanliga underhållsarbeten eller brådskande reparationsåtgärder får utföras utan tillstånd. Sådana åtgärder ska utföras med material och metoder som är lämpliga med hänsyn till byggnadens kulturhistoriska värde.

Speciell hänsyn

Det medeltida murverket är synnerligen skyddsvärt och ingrepp skall undvikas. Här vill jag även nämna att de anteckningar stora som små som gjorts i tornets klockvåning är ett viktigt dokument som visar på tornets reparationshistoria.

Inventarier

I kulturminneslagens 4:e kapitel regleras ansvaret för kyrkliga inventarier dvs. vad församlingen själv förväntas utföra och vilka åtgärder som kräver tillstånd från antikvarisk myndighet, länsstyrelsen.

Kyrkliga inventarier av kulturhistoriskt värde skall förvaras och vårdas väl.

I varje församling skall det finnas en förteckning över inventarier av kulturhistoriskt värde.

Kyrkliga inventarier får inte utan tillstånd:

- avyttras eller flyttas från den plats där de sedan gammalt hör hemma.
- avförs från inventarieförteckningen
- ändras eller repareras/konserveras

Det är viktigt att kyrkans inventarieförteckning är korrekt och att företagna åtgärder rörande det enskilda inventariet noteras löpande.

Nödvändiga åtgärder rörande inventarierna

Ljungby kyrkans inventarieförteckning upprättades 1958 och är mycket knapphändig samt saknar helt "K- märkning" som står för kulturhistoriskt värdefulla inventarier.

Det betyder att förteckningen omgående skall arbetas om med fylligare beskrivningar av inventarierna. År 1981 dokumenterades och stöldmärktes kyrkans metallföremål av Kalmar Läns Museum. Samtliga värdefulla inventarier skall fotodokumenteras.

Föremålens status och renoveringsbehov

Äldre fasta inventarier samt äldre altarutsmäckning och vissa äldre inventariers status och renoveringsbehov har inventerats 2004 av Jönköpings Museum. Däremot saknas ett liknande program för metallföremålen som därför skall upprättas. Flera av de metallföremål som förvaras i kistorna i vapenhus är i behov av konservering.

Textilierna inventerades av Kalmar Läns Museum år 2000 i samband med att sakristian förseddes med förvaringsutrymme för textilier och kollektståvar.

År 2004 åtgärdades ett antal textilier av Kalmar Läns Museum.

Inventariernas förvaring.

Kyrkans textilier förvaras dels hängande med skyddsöverdrag i ett skåp vid sakristians västra vägg och dels liggande. Övriga textilier är inrymda i skåp i sakristian.

Kollektståvarna förvaras hängande på för ändamålet tillverkade ställningar i ett separat skåp vid sakristians östra vägg.

Metallföremål i silver förvaras i sakristians kassaskåp ditflyttat 1976 (Bild).

Ett antal metallföremål förvaras på ett mindre tillfredställande sätt i kistorna i vapenhuset.

Förvaringsfrågan skall snarast lösas.

I tornvåningen finns ett antal föremål uppställda i museet sedan 1926. I våningen ovanför förvaras delar av altaranordningen från 1924 samt bland annat ett par äldre mindre nummer tavlor. Inventarierna i denna status och förvaring skal ses över.

Kyrkans äldre bokbestånd har inte inventerats av undertecknad varför jag inte kan uttala mig om deras status och förvaring. En sådan genomgång skall utföras.

Otryckta och tryckta källor

Tidningsartiklar rörande kyrkan i ATA

Brunius samling vol XIX (brevväxling mellan biskop Genberg och C G Brunius)

Andersson, Karin 1983. Kalmarkustens kyrkor under tidig medeltid. I Huikuin 9.

Andersson, Karin & Bartolin, Thomas. 1990. Några medeltida kyrkor vid kalmarkusten i dendrokronologisk belysning. I Huikuin 17.

Anglert, Marit 1993. Möres runinskrifter. I Möres kristnande. Red Williams, H. Projektet Sveriges kristnande . Publikationer 2.

Anglert, Mats 2001. Landskap, bebyggelse och makt under yngre järnålder och medeltid. I Möre historien om ett småland. Red Magnusson G, E22-projektet.

Boström, Ragnhild utan tryckår. Ljungby kyrka.

Danielsson, J M.1942. Bidrag till en Ljungby kyrkokronika.

Williams, Henrik 1993. Möres runinskrifter. I Möres kristnande. Red Williams,H. Projektet Sveriges kristnande . Publikationer 2.